

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Language Polonae Partinentia (2019)

ISSN 2083-0909

DOI 10.24917/20820909.10.16

Małgorzata Gajak-Toczek

Uniwersytet Łódzki

ORCID: 0000-0002-9774-887X

Spotkania z autorytetem na lekcjach języka polskiego w klasach IV–VI. Refleksje wokół serii „Nazywam się...”

W naszej kulturze poruszamy się wokół tradycji wielkich ludzi,
kultura ta jest na wielkich ludziach zbudowana
– nic na to poradzimy, tak musi być i to jest dobre¹.

Instytucjonalne kształcenie ma zachęcać wychowanków do poznawania i zrozumienia siebie, świata (rzeczywistości przyrodniczej i kulturowej), rozwijania własnych zdolności i zainteresowań, formowania charakteru, wyrabiania światopoglądu. Proces kształtowania człowieka – jeden z przejawów jego istnienia, przemian i rozwoju – jest zjawiskiem złożonym, trudnym do zdefiniowania ze względu na jego wielowymiarowość, interdyscyplinarność, ścisły związek z życiem grup ludzkich, ich różnorodnymi uwarunkowaniami, widocznymi w toku rozwoju cywilizacyjnego. Aksjologiczne treści edukacji, zapisane w próbach poszukiwania odpowiedzi na niezmiennie stawiane na przestrzeni dziejów przez przedstawicieli gatunku *homo sapiens* pytania: kim jestem?, gdzie jestem?, czym jest nasz świat?, jaki jest nasz świat?, jak i po co żyć?, tworzą „bliskie i dalekie cele edukacji” (tytuł zbioru prac badawczych naukowców świata, przygotowanych pod egidą UNESCO²). Ich istotą jest przekaz humanistycznych wartości, które są wynikiem refleksji i doświadczeń wielu generacji jednostek wybitnych – uczonych, działaczy społecznych i artystów.

Przybliżanie wartości uniwersalnych ułatwiają m.in. teksty literackie. Kształcący i wychowawczy aspekt literatury dla dzieci i młodzieży uwypuklają w swoich pracach literaturoznawcy i badacze książki „dziecięcej”: Józef Zbigniew Białek, Jerzy Cieślowski, Anna Czabanowska-Wróbel, Stanisław Frycie, Krystyna Kuliczowska, Grzegorz Leszczyński, Anna Przeclawska, Irena Słońska, Joanna Papuzińska, Ryszard Waksmund, Krystyna Zabawa, Bogdan Żurkowski. Ostatni z wymienionych podkreśla, że poziom wiedzy o wartościach, jej rozwijanie, jest warunkiem rozumienia i organizowania własnego życia moralnego oraz osiągnięcia należytej motywacji aksjologicznej, czyli moralnej dojrzałości w sferze poznawczej, metafizycznej, osobowościowej, obyczajowej, witalnej, użytecznościowej i przyjemnościowej.

1 L. Kołakowski, Z. Mentzel, *Czas ciekawy, czas niespokojny*, Kraków 2008, s. 149.

2 *Bliskie i dalekie cele edukacji UNESCO*, przeł. I. Wojnar, Warszawa 1987.

W edukacji ujmowanej w perspektywie formacyjnej szczególną rolę odgrywają wzorce osobowe. Już starożytni do szkolnego dyskursu włączali opowieści o życiu i dokonaniach postaci, które pełniły funkcje autorytetu, inspirowały do działania, zachęcały do pokonywania przeszkód i trudności na drodze realizacji zamierzeń życiowych. Powstawały wówczas biografie pochwalne (Isokrates), charakterologiczne (zainicjowane przez sofistów, a pogłębione przez Arystotelesa), podręcznikowe (myśliciele aleksandryjscy w III i II w. p.n.e.). W czasach późniejszych losy jednostek zespalano z wydarzeniami historycznymi, by tworzyć opowieści o dziejach narodu (np. *Żywoty sławnych mężów* Plutarcha). Do polskich programów szkolnych biografia została wpisana w 1810 roku³.

Propagowanie wzorów zachowań ważnych z dydaktycznego punktu widzenia stanowi istotny element polonistycznego (i nie tylko) kształcenia w XXI wieku. Biografie⁴ zyskują na znaczeniu w sytuacji permanentnej zmiany, w jakiej dzisiaj żyjemy. Pozwalają zbliżyć się do dobrego i godnego życia kształtowanego według indywidualnych potrzeb i na tym przykładzie podejmować próby kreowania własnego Ja. Analiza procesu uczenia się, wychowania, kształtowania i socjalizacji ułatwia uzasadnianie relacji między człowiekiem a środowiskiem w kontekście społecznym i indywidualnym, w „procesie” jego stawania się i działania. Opowiadane historie życia traktuje się jako doświadczenie uczenia się, służą bowiem procesualnemu formowaniu tożsamości, bezpośredniemu (refleksyjnemu) i pośredniemu, które daje o sobie znać powoli, z pewnym przesunięciem czasowym. Właściwe dla ponowoczesności załamanie się przyjmowanych niegdyś hierarchii wartości, płynność i relatywizm ocen różnorodnych zjawisk, ostre konflikty społeczne i rasowe, nadmierne gromadzenie środków zniszczenia (arsenały broni nuklearnych i innych), zagrożenia wojnami, mechanizacja i reifikacja bytu ludzkiego, przyśpieszenie tempa istnienia w codzienności, nadmierna ilość bodźców zewnętrznych i bombardowanie nimi zmysłów człowieka, co przekracza jego zdolności adaptacyjne w ogarniającej świat cywilizacji, zniewolenie człowieka pogonią za dobrami materialnymi, motywują pedagogów do poszukiwania rozwiązań, które ułatwiłyby zadomowienie w dostępnym „tu i teraz”⁵. Aspekty te w swych opracowaniach podkreślają: Stanisław Bortnowski, Anna Kulig, Mieczysław Łojek, Barbara Myrdzik i Anna Zabrotowicz. Wiele interesujących zagadnień przynosi wieloautorski tom *„Stare” i „nowe” w literaturze dla dzieci i młodzieży – biografie*⁶ oraz 23 numer „Polonistyki” z 2018 roku.

---

3 Por. J. Łojek, *Biografie pisarzy w nauczaniu literatury*, Warszawa 1985.

4 W ostatnich latach powrót autora do badań literackich głoszą: Ph. Lejeune, *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*, red. R. Lubas-Bartoszyńska, przeł. W. Grajewski, S. Jaworski, A. Labuda, R. Lubas-Bartoszyńska, Kraków 2007; M. Czermińska, *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie*, Kraków 2000.

5 Por. Y.N. Harari, *21 lekcji na XXI wiek*, przeł. M. Romanek, Kraków 2018; Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, przeł. T. Kunz, Kraków 2006.

6 *„Stare” i „nowe” w literaturze dla dzieci i młodzieży – biografie*, red. B. Olszewska, O. Pajęczkowski, Z. Urbańczyk, Opole 2015.

Zaliczana przez twórców *Podstawy programowej...*⁷ do lektur uzupełniających dla uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej, seria „Nazywam się...”⁸ przedstawia biografie znanych postaci z różnych zakątków globu o znaczeniu uniwersalnym dla świata w najróżniejszych dziedzinach: nauce, sztuce, kulturze, literaturze, historii idei. Służyć może zatem indywidualnemu i społecznemu rozwojowi dzieci i młodzieży. Dzięki tym niewielkich rozmiarów książkom (liczą 64 strony) młodzi czytelnicy poznają: odkrywców – Mikołaja Kopernika, Marię Skłodowską-Curie, Alberta Einsteina, malarzy – Vincentego van Gogha, Pabla Picassa, kompozytorów – Wolfganga Amadeusza Mozarta i Fryderyka Chopina, pisarzy – Wilhelma Szekspira, Antoine’a Saint de Exupery’ego, przywódców i działaczy religijnych: matkę Teresę z Kalkuty, Mahatmę Gandhiego, Jana Pawła II oraz siostrę Faustynę⁹. Wszechstronnością dokonań zachwyca Leonardo da Vinci¹⁰.

Celem artykułu jest zarysowanie możliwości, jakie daje włączenie do lekcyjnego dyskursu refleksji o doświadczeniu formacyjnym i dokonaniach innych ludzi – bohaterach serii „Nazywam się...”. Przekonanie, że opowieści biograficzne są spotkaniem z drugim człowiekiem i dają szansę zgłębienia jego osobowości, dotarcia do tajemnic, zrozumienia motywów, którymi się kierował przy podejmowaniu decyzji, sprawiło, że uwagę skoncentrowałam szczególnie na zagadnieniach aksjologicznych, ważnych z dydaktycznego punktu widzenia.

Autorytet

Prezentację serii warto poprzedzić uściśleniami terminologicznymi. W naukach humanistycznych funkcjonuje wiele pojęć, które nie poddają się jednoznacznym definicjom, trudno bowiem dla nich znaleźć jasne granice desygnatów. Ograniczenia stawia sam język oraz kontekstualny charakter definicji, które zależą od środowiska, w jakim są używane. Do takich terminów zalicza się autorytet.

Autorzy notatki encyklopedycznej autorytet (niem. *Autorität*, łac. *auctoritas* – powaga, władza) pojmują szeroko jako

[k]ategorię lub zjawisko psychospołeczne opisywane w naukach o człowieku w celu oznaczenia doniosłego wpływu wywieranego przez osobę lub instytucję na rozwój umysłowości lub stosunki między ludźmi przyjmującymi uległe jej twierdzenia lub normy,

7 Por. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej*, zał. nr 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (Dz. U. 2017, poz. 356).

8 Seria stanowi inicjatywę hiszpańską „ME LLAMO”. Do niej nawiązują książeczki prezentujące osiągnięcia Polaków.

9 Wydaje się, że opowieść niniejszą uznać można za najmniej udaną ze względu na powtarzanie opisów tych samych stanów emocjonalnych, których młody odbiorca najczęściej nie rozumie.

10 Dane bibliograficzne pozycji, ze względu na ich objętość, zamieszczam w spisie. Nauczyciele łódzcy (100 odpowiedzi) omawiają kilka pozycji (większość twierdzi, że wprowadza przynajmniej dwie opowieści; wielu mówi o lekturze trzech utworów): o Chopinie (76), Curie-Skłodowskiej (74), Koperniku (67), Janie Pawle II (10), Picassie (53), Einsteinie (62), Gandhim (47).

odczuwając przy tym respekt i uznając jej powagę, zwierzchność lub kompetencję; zwykle wyróżnia się autorytet prawa, kompetencji, osobowy, sumienia i religijny¹¹.

Akcentują dwuwymiarowość pojęcia: jego aspekt podmiotowy, wewnętrzny (wówczas autorytetem się *jest*) i przedmiotowy, zewnętrzny (wówczas osoba, instytucja autorytetem *wyказuje się*). Ze społecznego punktu widzenia, a więc także edukacyjnego, istotniejszy jest wymiar pierwszy.

W rozumieniu podmiotowo-osobowym ciekawą klasyfikację autorytetów przedstawił Janusz Goćkowski. Badacz wyróżnia:

- **autorytet przewodnika nauczyciela**, który przypisuje jednostkom uczącym innych ludzi (wykładowcom, trenerom, wychowawcom);
- **autorytet znawcy dobrych rozwiązań problemów praktycznych**, niegdyś reprezentowany przez magów czy szamanów, obecnie przez inżynierów, konstruktorów, technologów czy planistów;
- **autorytet znawcy prawdy** (najtrudniejszy do sprecyzowania), przypisywany prorokom, filozofom, teologom, sędziom czy reporterom; silnie wiąże się z systemami wartości: etyką, moralnością i prawem;
- **autorytet twórcy będącego klasykiem albo awangardzistą**, ucieleśniany przez jednostki wyznaczające kierunki rozwoju w danej dziedzinie; w tym dwubiegunowym obszarze akcentuje się albo tradycję, utarty zwyczaj lub historię, albo nowatorstwo rozwiązań, dyktowanie nowych trendów (współcześnie osoby takie określane są mianem *trendsetterów*);
- **autorytet zwierzchnika**, determinowany nie tyle stosunkiem podległości, co przede wszystkim charyzmą osoby, charakteryzującej się zdolnościami przywódczymi, koordynacyjnymi i umiejętnością kierowania grupą;
- **autorytet mędrca**, warunkowany egzystencjalnym doświadczeniem jednostki (tzw. mądrością życiową); często utożsamiany z wiekiem matuzaleмовym¹².

Kompozycja opowieści biograficznych

Autorzy serii „Nazywam się...”¹³ w ciekawy sposób wprowadzają młodego czytelnika w świat wartości „żywych”, potwierdzonych losami bohaterów. Ich interioryzację ułatwia z pewnością forma subtelного dydaktyzmu, pisarze stoją na stanowisku,

---

11 Hasło: *Autorytet*, [w:] *Encyklopedia PWN*, strona internetowa: <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/autorytet.html>, [dostęp: 07.11.2018].

12 Por. J. Goćkowski, *Autorytet*, [w:] *Encyklopedia Socjologii*, red. Z. Bokszański, A. Kojder, t. 1, Warszawa 1998, s. 48–50.

13 Autorzy serii „Wielcy i sławni” posługują się narracją trzecioosobową. Zaprezentowali m.in. Neila Armstronga, Curie-Skłodowską, Karola Darwina, Bob Dylana, Alwę Edisona, Isaaka Newtona, braci Wright, Leonarda da Vinci. Młodego odbiorcę mogą zainteresować również biograficzne teksty Anny Czerwińskiej-Rydel (m.in. o Curie-Skłodowskiej, Janie Czochralskim, Einsteinie, Danielu Fahrenheicie, Koperniku, Januszu Korczaku, Henryku Sienkiewicz, Henryku Wieniawskim). Niektóre z nich ukazały się w postaci audiobooków (seria „Mistrzowie wyobraźni”). Wspomnieć warto jeszcze o m.in. o seriach: „Kompozytorzy Dzieciom”, „Mali Geniusze”, „Muzycy Oczami Dzieci”, „Tajemnice Słynnych Ludzi” czy „Świat Sztuki”.

że tekst literacki powinien skłaniać do przemyśleń, zachęcać do poszukiwania możliwości godnego trwania, wyzwalać do podejmowania działań, zorientowanych na pomnażanie dobra. Poznawanie wartości uniwersalnych – ich zdaniem – służyć ma wytwarzaniu poczucia bezpieczeństwa ontologicznego (trwałość przekazu o człowieku jako wartości przy jednoczesnej świadomości zmienności konkretnych rozwiązań). W sferze zainteresowania dzieci i młodzieży sytuują kwestie związane z koniecznością samorozwoju jednostki, gdyż jej tożsamość nie jest czymś danym raz na zawsze, lecz stanowi zadanie do realizacji, otwarte i niedokończone. Pomagają czytelnikom w usytuowaniu się wobec przeszłości, ukazują sposoby nadawania życiu sensu, akcentują znaczenie Innych w losie pojedynczego człowieka.

Swoje historie bohaterowie serii „Nazywam się...” opowiadają w pierwszej osobie i ujmują je z perspektywy dokonanego już życia. Rację przyznać należy Elżbiecie Kruszyńskiej¹⁴, która zauważa, że o ile w początkowych partiach taki sposób prezentowania postaci może wzbudzić zainteresowania, to ta sama narracja w wydaniu osoby dorosłej (z za grobu) – na co zwracają uwagę również Katarzyna Wądolny-Tatar i Krystyna Zabawa¹⁵ – może wywołać niezamierzony efekt komiczny¹⁶. Opowieść kończą wzmianki o odchodzeniu, lokowanym w perspektywie stwierdzenia *non omnis moriar*, które budzi nadzieję wiecznego trwania w pamięci potomnych. Konwencję tę podkreślają śródtytuły: *nie całkiem umarłem*¹⁷, *Ziarno, które posiałem*¹⁸ czy *Przesłanie miłości i pokoju*¹⁹. W końcowych partiach pojawiają się wzmianki o kontynuatorach i następcach.

Orientację w świecie faktów ułatwiają odbiorcy komparatystyczne zestawienia tabelaryczne, w których autorzy wymieniają ważniejsze wydarzenia egzystencjalne i osiągnięcia sławnych ludzi, tym samym więc sytuują je w kontekście przemian historycznych, społecznych, naukowych i kulturowych (poszczególne kolumny wyodrębniono graficznie kolorami). W szkolnej dydaktyce literatury informacje tego typu mają do spełnienia wiele funkcji: poza przedstawieniem rozwoju osobowości twórcy, zarysowują panoramę społeczno-kulturową, dają wgląd w ówczesne realia i pozwalają uchwycić atmosferę epoki. Studiowanie kalendarium może być naprawdę sporym przeżyciem, gdy młody człowiek uzmysłowi sobie, że w czasach Mozarta odkryto Australię, urodził się Napoleon Bonaparte, odbył się pierwszy lot balonem, a Sejm Wielki uchwalił Konstytucję 3 Maja.

14 E. Kruszyńska, *Ludzie z pasją, współczesne biografie dla młodego odbiorcy*, [w:] „Stare” i „nowe”..., s. 153.

15 K. Zabawa, „Żywoty” artystów w książkach dla dzieci XXI wieku, [w:] „Stare” i „nowe”..., s. 159–173.

16 K. Wądolny-Tatar, *Chopina portret wielokrotny. Literacki wizerunek kompozytora w rocznicowych publikacjach dla dzieci*, [w:] *Chopin w polskiej szkole i kulturze*, red. Z. Budrewicz, M. Sienko, R. Ławrowska, Kraków 2013, s. 127–140; K. Zabawa, „Żywoty” artystów w książkach dla dzieci XXI wieku, [w:] *Stare i nowe...*, s. 167.

17 A. Zgorzelska, J. Wilkoń, *Nazywam się... Fryderyk Chopin*, Poznań 2010, s. 60.

18 B. Kuszelski, B. Orliński, *Nazywam się... Mikołaj Kopernik*, Poznań 2010, s. 56.

19 L. Toro, M. Cabassa, *Nazywam się... Mahatma Gandhi*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2008, s. 60.

Wiedza o twórcy zostaje uogólniona na ostatniej karcie – tu bowiem pojawia się skondensowany biogram-podsumowanie. Ważną funkcję prezentacyjną pełnią również teksty zamieszczone na okładkach. Wierzchnia przedstawia portret bohatera i krótką wypowiedź, swoistą kwintesencję jego działalności (np. Einstein mówi: „Zrewolucjonizowałem naukę XX wieku”; van Gogh: „Wypełniłem świat barwami, życiem i energią”). Końcowa zawiera wypowiedź tytułowej postaci, w której przywołuje ona swoje najważniejsze osiągnięcia. Wspomniane zabiegi służą tyleż wzbudzeniu zaciekawienia w fazie początkowej, co utrwaleniu zdobytych wiadomości po przeczytaniu książki. Sprawiają, że artysta/naukowiec nie jest człowiekiem schematycznym, anonimowym, fiszką encyklopedyczną, lecz posiada swoją twarz, indywidualną osobowość.

Szata graficzna stanowi integralną część przekazu treści publikacji, komplementarną i równie ważną. Ma wpływ na kształt plastyczny książek, ich wartość estetyczną, oryginalność i rozpoznawalność stylu. Ilustracje, w których dominują ciepłe i jasne barwy, uwzględniają charaktery bohaterów oraz prezentują miejsca z nimi związane. W sposób uproszczony nawiązują także do znanych dzieł malarskich (nie ma tu fotografii). W tym zakresie prezentują prace znane, utrwalone w tradycji, które i współcześnie są ważnymi znakami uniwersalnymi²⁰. Odbiorca poznaje zatem nie tylko świat artysty, lecz niepostrzeżenie przenika jego wrażliwość, a rzeczywistość może postrzegać przez pryzmat właściwych dla jego prac barw, kształtów, motywów.

W świecie nie tylko prywatnym

Wypowiedź wspomnieniową wybitni ludzie rozpoczynają od przywołania czasów dzieciństwa, krainy szczególnej, wypełnionej chwilami szczęścia. Dom rodzinny ukazany jest jako miejsce pierwszych fascynacji światem oraz wtajemniczeń, którym towarzyszyli rodzice, im bowiem przypada rola niekwestionowanego autorytetu – przewodnika po meandrach egzystencji, tłumacza rzeczywistości, nauczyciela mądrości życiowej, powiernika w trudnych sytuacjach, opiekuna i interpretatora reguł życia. Oni wprowadzają również swoich potomków w świat kultury. Pierwsze inicjacje lekturowe, obcowanie z malarstwem czy osvajanie się z dźwiękami muzyki, miały miejsce podczas wspólnie spędzanych chwil w gronie najbliższych. Osobowe zaangażowanie rodziców w proces edukacyjny przyniosło owoc w postaci późniejszych sukcesów dzieci. Nic więc dziwnego, że uczeni, malarze, pisarze, muzycy podkreślają znaczenie identyfikacji z matką i/lub ojcem, gdyż mają świadomość, że istotą procesu modelowania jest przekazywanie cech z jednej osoby (lub grupy osób), czyli z tzw. modelu na inną osobę (lub grupę osób) poprzez odczytywanie sensu i znaczenia prezentowanych przez model zachowań. W procesie tym potomek obserwuje czynności modelu, a po ich zrozumieniu odnosi je do własnych możliwości rozwojowych, do swojej osobowości.

Ewokowanie dzieciństwa i młodości niesie ze sobą także pamięć o chwilach trudnych, niekiedy traumatycznych. Wpisane w dzieje twórców „sytuacje ciągłej

---

²⁰ W odniesieniu do Chopina o takich znakach pisze K. Wądołny-Tatar, *Chopina portret wielokrotny. Literacki wizerunek kompozytora w rocznicowych publikacjach dla dzieci*, [w:] *Chopin w polskiej szkole...*

zmiany” spowodowane były m.in. rozmaitymi kłopotami finansowymi (np. rodzina Einsteina). Realia skromnej, by nie rzec – biednej, egzystencji stały się udziałem Picassa czy Faustyny Kowalskiej. Wielu z bohaterów doświadczyło goryczy sierociego losu²¹. Ze śmiercią najbliższych, która wycisnęła trwałe piętno na ich psychice, zmagali się m.in. Curie-Skłodowska, jak też matka Teresa z Kalkuty. Kwintesencję jednostkowych doświadczeń w zderzeniu ze światem śmierci oddają lapidarne słowa Jana Pawła II: „Zostałem sam...”²².

W narracji wspomnieniowej nie brakuje obrazów szkoły. Barwne historie o młodzieńczych poszukiwaniach formuły swego Ja, które zawierają zapis refleksji o uczniowskich sukcesach (zdobywane wyróżnienia, udziały w konkursach, pokazach) i porażkach (różnorodne kary za niewłaściwe zachowanie, brak umiejętności nawiązywania relacji rówieśniczych, alienacja spowodowana odmiennością), skargi na dyscyplinę paraliżującą indywidualność, nadmiar nużących obowiązków, nieatrakcyjne metody nauczania, nastawione na bierność poznawczą wychowanków²³, wywołać mogą zainteresowanie młodych czytelników i prowokować do podjęcia dyskusji z tekstem. W szkolnej narracji informacje tego typu mają do spełnienia liczne funkcje: przede wszystkim uwiarygodniają przekaz, sytuują go „blisko ucznia”, sprawiają, że może on mówić o świecie w pewnym stopniu sobie znanym (mimo różnic czasowych i topograficznych).

Dzięki praktykom retrospekcyjnym wychowankowie przyglądają się także okolicom, w których dorastali przyszli twórcy. Utożsamianie się z miejscami pierwszymi – zgodnie z sugestiami Zofii Budrewicz – odbywa się tu w myśl hasła „odnaleźć się, rozpoznać, porozumieć... czyli zadomowić w tradycji kultury narodowej”²⁴ poprzez pryzmat „małej ojczyzny”. Obycie w świecie kultury zasłużonych dla ludzkości twórców zaczyna się zawsze od poznania świata wokół nich i nabywania kompetencji wyrażania (opisywania) najbliższej przestrzeni. Ta uruchomiona w dzieciństwie potrzeba poznania jako doświadczenia (poprzez kontakt z miejscem czy osobą) staje się w późniejszych latach naturalnym sposobem ich uczestnictwa w świecie. Kopernik opisuje średniowieczny Toruń i jednocześnie wprowadza czytelnika w świat wielkiej Historii. Narracja o sporze polsko-krzyżackim budzić może dumę z postawy Polaków przed wiekami, a jej symbolicznym upostaciowaniem jest krzywa wieża. Trudne dzieje rodaków pod zaborami przybliżają Chopin i Curie-Skłodowska. Trauma wydarzeń lat 1939–1945 pojawia się w opowieści Jana Pawła II, Einsteina czy Saint-Exupéry’ego. Powinnością współczesnych nauczycieli

21 Por. J. Trzebiński, *Osobowościowe warunki twórczości*, [w:] *Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi*, red. J. Reykowski, Warszawa 1976, s. 122.

22 J.W. Góra OP, L. Talejko-Kwiatkowska, *Nazywam się... Jan Paweł II*, Poznań 2008, s. 11.

23 Jako przykład posłużyć może uwaga: „Co więcej, w gimnazjum przeżywałem prawdziwe katusze. Uczono nas przestarzałymi metodami, więc często celowo zadawałem nauczycielom trudne pytania. Nie potrafili mi na nie odpowiedzieć. Przekonałem się, że to moje zadawanie pytań ich denerwuje. Któregoś razu doprowadziłem nauczyciela greki do takiej rozpaczki, że wyrzucił mnie z klasy”, L. Cugota, G. Roldán, *Nazywam się... Albert Einstein*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2006, s. 12.

24 Z. Budrewicz, *Kulturowe dziedzictwo „małych ojczyzn”*, „Polonistyka” 1998, nr 5, s. 274.

jest przypominanie, że wojna to nie zjawisko minione, przynależne do przeszłości. Jej wybuch może nastąpić w każdym momencie, a przyjscia nie zapowiedzą żadne katastroficzne zdarzenia. Pamięć o dawnych wydarzeniach, wraz z wpisanymi w jej przestrzeń realiami obozów Zagłady, stanowić muszą obowiązkowe treści wychowania dla pokoju.

Młody czytelnik w akcie lektury książeczek serii „Nazywam się...” ma również sposobność obcowania z innymi kulturami. Renesansowe Włochy są miejscem narodzin humanizmu, XVI-wieczna Anglia zaprasza do teatru *The Globe* Szekspira, z van Goghkiem uczeń przemierza ulice belgijskich i francuskich miast, Picasso oprowadza po zakamarkach artystycznego Paryża, Gandhi jest przewodnikiem po Indiach – i w wieku dojrzałym – Afryce Północnej, matka Teresa początkowo zaprasza do Kalkuty, by później podjąć misję w Wenezueli i Tanzanii.

Poza przywołaniem historii związanych z dojrzewaniem i rozwojem kariery w życiu dorosłym autorzy prezentowanej serii przywołują chętnie wątki miłosne. Wspominają o wielu małżeństwach i związkach pozamałżeńskich (m.in. w przypadku Picassa czy Gandhiego), mówią o niespełnionej miłości Curie-Skłodowskiej do Kazimierza Żurawskiego i – już po śmierci męża – romansie z Paulem Langevinem (mężczyzną żonatym i bliskim współpracownikiem), który stał się skandalem medialnym. Rezygnują zatem z praktyki brązowniczej, świadomi tego, że biografia osób wybitnych, nawet jeśli nie jest zbiorem „cnót wszelkich”, to i tak jest przykładem twórczego wysiłku, który przełamuje przeciwieństwa zewnętrzne i wewnętrzne. Praktyka taka zyskuje uznanie młodych ludzi, którzy nie chcą poznawać „życiorysów” uładzonych²⁵.

Ku życiu dojrzałemu – lekcje na XXI wiek

W tej części artykułu zostaną (z konieczności w sposób syntetyczny) przedstawione wartości i cechy osobowościowe, umożliwiające twórcom realizację pasji i marzeń, które początkowo niejednokrotnie wydawały się nieosiągalne.

W sferze aksjologii współautorzy serii „Nazywam się...” szczególnie akcentują pracę, gdyż ona ułatwia kształtowanie pierwiastka humanistycznego, pozwalającego na przekształcanie człowieka z egoisty w istotę społeczną: członka rodziny, zbiorowości lokalnej i narodu. Uczą, że wszyscy mogą i powinni się doskonalić, pokonywać wewnętrzne bariery i ograniczenia na rzecz służby innym, by w ten sposób powiększać swoje Ja i dobroć pojmować jako czynnik nie tylko etyczny, lecz wprost biologiczną konieczność. Ważnym drogowskazem dla młodzieży we współczesnym świecie, w którym nie udało się wyeliminować społecznych nierówności i obszarów nędzy, są słowa matki Teresy z Kalkuty:

Całe życie poświęcałam najuboższym. W zamian otrzymałam od nich dużo więcej – dali mi radość i wolność. Dzięki nim przekonałam się, że można cieszyć się z tego, co ży-

---

²⁵ Takie stanowisko młodzi ludzie wyrazili w ankiecie, przeprowadzonej przez uczestniczki mojego seminarium w roku 2017. Spośród 546 respondentów aż 86% podkreślało, że przed przystąpieniem do lektury biografii poszukują w Internecie ciekawostek na jej temat, poznają tajemnice i różne sekrety. Na lekcjach nie chcieliby poznawać ludzi sztucznych.

cie ma nam do zaferowania, nawet jeśli niczego nie posiadamy na własność. Ci ludzie dali mi lekcje wspaniatołyśności i solidarności. Nauczyli mnie, jak mężnie stawić czoła trudnościom, i zawsze mieli dla mnie uśmiech²⁶.

Autorzy prezentowanych tekstów słusznie akcentują, że każdemu człowiekowi, bez względu na jego pochodzenie, kolor skóry czy miejsce zamieszkania, należy się szacunek. Brak uwagi dla ludzkiej godności stanowi zarzewie wielu konfliktów, prowadzi do wojen i zniszczenia. Tematykę tę może nauczyciel wpisać w szersze, pomijane – niestety – w zapisach *Podstawy programowej...* zagadnienie – Innego i Obcego (wypada omówić rozmaite aspekty pojęć, także językowe, zaakcentować, że ostatniemu tradycyjnie przypisuje się konkretność, dystans terytorialny oraz emocjonalny, determinowany różnicami kulturowymi: religijnymi, językowymi, etnicznymi itp.)²⁷. Młody czytelnik powinien uświadomić sobie, że opowieść Innego/Obcego to w pewnym sensie opowieść o człowieku w ogóle w sytuacji, gdy dawne „gorsety i uniformy” w zmienionych realiach podlegają modyfikacji. Taka narracja poprowadzi do wyekspozowania wartości pokoju i wskazania jego konstytuant: uznania odmienności, umiejętności stawiania ponad interesami lokalnymi spraw ważnych dla całego globu ziemskiego.

Poszczególne pozycje z serii „Nazywam się...” zainicjować mogą niejedną rozmowę nad istotą procesu twórczego. Celem wybitnych ludzi jest poszukiwanie prawdy, piękna, użyteczności i dobra, toteż w kontekście ich działań rozpatrywać można – jak podpowiada Edward Nęcka – wartości poznawcze (poszukiwanie prawdy o świecie i człowieku oraz poszerzanie jej obszaru), estetyczne (tworzenie piękna), pragmatyczne (związane z warunkami życia codziennego) oraz etyczne (poszukiwanie i czynienie dobra). W charakterystyce bohaterów polonista podkreśli z pewnością cechy twórcze: otwartość (gotowość do podejmowania wyzwań, tolerancja na informacje niejasne, wzajemnie sprzeczne, wieloznaczne czy niepełne), niezależność (postawa niekonformistyczna, mała podatność na wpływy zewnętrzne, skłonność do kwestionowania akceptowanych powszechnie norm) i wytrwałość (mierzenie sił na zamiary oraz stawianie wciąż nowych wyzwań). Stwierdzenie Einsteina: „Zawsze mawiałem, że trzeba próbować dziewięćdziesiąt dziewięć razy, żeby za setnym odnieść sukces”²⁸ wypadnie zatem uczynić osią lekcyjnych dywagacji. Istotna jest także możliwość rozmowy na temat trudu i wysiłku, którym bywają okupione osiągnięcia, jak też namysł nad błędami, złudzeniami i pomyłkami, towarzyszącymi dziejom ludzkiej myśli (znaczenie refleksji nad swoim doświadczeniem i czerpanie wiedzy z własnych niepowodzeń).

26 C. Gill, M. Gali, *Nazywam się... Matka Teresa z Kalkuty*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2007, s. 3.

27 Por. E. Zamojska, *Inny jako Obcy. Imigranci w polskim dyskursie publicznym i edukacyjnym*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 28, s. 191. Ramę filozoficzną tworzyć mogą prace: E. Lévinasa, *Etyka i nieskończony*, przeł. B. Opolska-Kokoszka, Kraków 1994; tegoż, *Trudna wolność*, przeł. A. Kuryś, Gdynia 1991; B. Waldenfelsa, *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*, przeł. J. Sidorek, Warszawa 2002; tegoż, *Podstawowe motywy fenomenologii obcego*, przeł. J. Sidorek, Warszawa 2009.

28 L. Cugota, G. Roldán, [...] *Einstein...*, s. 3.

Odpowiednio dobrane fragmenty życiorysu, wzbogacone informacjami o procesie twórczym, wprowadzone do dialogu lekcyjnego, dodają wychowankom odwagi w podejmowaniu działań i pokonywaniu przeciwności, tworzą punkt wyjścia do autoanalizy zachowań (słabe i mocne strony). Inspirują do aktywności, przyjmowania postawy otwartej wobec nowości, uczą wytrwałości w dążeniu do celu, odpowiedzialności za podejmowane aktywności, zachęcają do konsekwencji. Ponadto na konkretnych przykładach pokazują prawdziwe życie, na które składają się zarówno sukcesy, jak i niepowodzenia.

Wydaje się, że rozszyfrowywanie kodu procesu twórczego okaże się nie tyle ciekawym, co – przede wszystkim – wartościowym etapem na drodze wychowania młodych ludzi do twórczości i uświadomi, jak wiele zależy od nich samych. Dla planowania własnego życia istotne będzie przekonanie, że zdolność dywergencyjnego myślenia nie wystarczy, aby być twórczym. Potrzebne są jeszcze pracowitość, odpowiedzialność i duża wiedza (materiał, z którego tworzymy)²⁹.

Wspomnieć wreszcie trzeba o walorach poznawczych omawianej serii. Odbiorca ma możliwość wniknięcia w świat fizyki i astronomii, zetknięcia się z renesansowym teatrem, poznaje tajniki innych wyznań religijnych, kontempluje dzieła plastyczne, obcuje z muzyką, (zainteresowanie wychowanków wywołać mogą intersemiotyczne praktyki przekładania muzycznych utworów na słowo). Uczy się trudnej sztuki czytania świata kultury, definiuje terminy specjalistyczne (z zakresu sztuk plastycznych, muzyki, teatru), zgłębia podane w przystępny sposób, prawidła i reguły nauk ścisłych, poszerza leksykę z zakresu idei i wierzeń religijnych. Pojęcia są starannie wyjaśnione, opatrzone przykładami, użyte w tekście popularnym, pisany uproszczonym językiem³⁰. Wieloaspektowe ujęcie ludzkich dokonań pokazuje możliwość realizowania pasji w wielu obszarach i z pewnością służy rozpoznawaniu indywidualnych zainteresowań oraz możliwości.

Podsumowanie

Wychowanie pojmowane jako proces zakłada, że elementy dlań konstytutywne nie są przypadkowe i okazjonalne, lecz celowe, a działania wcześniejsze warunkują następne. Utwory omawianej serii wpisać można w edukację widzianą podmiotowo. Młodzi czytelnicy wraz z jej bohaterami mają szansę zwrócić uwagę na sensotwórcze aspekty ludzkiej egzystencji. Książeczki pozwalają doświadczenia jednostkowe włączyć w koło Wielkiej Historii oraz rozliczne wydarzenia społeczne i kulturowe. Kształtują postawy wobec świata, przekazują wzorce moralne i osobowe, rozwijają wyobraźnię, wrażliwość. Są okazją do obcowania z autorytetami: mistrzami, nauczycielami życia, znawcami i odkrywcami, nowatorami w wielu dziedzinach ludzkiej działalności. Dla młodego człowieka ważne jest, by posiadał wokół siebie osoby, które otwierałyby „furtki myślenia”. Dzięki prezentowanym biografiami twórca nie jest jedynie osobą, przebywającą w „trudno

29 Por. A. Nalaskowski, *Edukacja i twórczość – refleksja na przełomie wieków*, [w:] *Pedagogika w pokoju nauczycielskim*, red. K. Kruszewski, Warszawa 2000, s. 96–109.

30 Zdaniem K. Zabawy język „nie jest dostosowany ani do języka współczesnego dziecka, ani do epoki”; taż, *Żywoty artystów* ..., s. 167.

dostępnych laboratoriach uczonych i pracowitych asystentów”³¹, lecz wśród tego, co dla niego dobre i ważne.

Nauczyciel, przeświadczony o dydaktycznych wartościach, które płyną z omawiania biografii na lekcjach, ma niejedną okazję, by odejść od motywowania uczniów do przyswajania wiedzy na temat wydarzeń z życia twórcy i dat ważnych dla jego biografii. Zamiast tego może wesprzeć kreatywne postawy uczniów i zachęcić ich do działań niestandardowych poprzez poznanie faz procesu twórczego czy przybliżenie sylwetki bohatera: jego zainteresowań, cech charakteru, mocnych i słabych stron, czyli poprzez pokazanie człowieka, który nie jest doskonały i genialny, ale który osiągnął wiele na drodze żmudnej, pełnej niepowodzeń i ciężkiej pracy. Ludzi wybitnych w dziejach cywilizacji ukaże zatem jako twórczych w dwojakim znaczeniu: realizatorów dzieł i osoby, obdarzone umiejętnością myślenia niestereotypowego, bacznie obserwujące świat oraz przekształcające go w sobie wiadomy sposób. Do cech pożądanых z dydaktycznego punktu widzenia autorzy publikacji zaliczają: odpowiedzialność, rzetelność w wykonywaniu obowiązków, sumienność, gotowość do niesienia pomocy innym, poznawczą otwartość, nieszablonowość działania, zdolność do kreowania siebie samego i świata. Czasami eksponują mniej ważne cechy osobowości, podają szereg ciekawostek i anegdot.

Przywołane w artykule opowieści biograficzne ułatwiają rozumienie istoty procesu twórczego, ukazują drogę dochodzenia do sukcesów, odsłaniają sensy dzieł artystycznych, wyjaśniają okoliczności ich powstania. Nade wszystko są jednak opowieścią o człowieku z krwi i kości. Niejednokrotnie intrygują na tyle, że uczeń sięga po teksty nieobjęte spisem lektur lub po inne utwory biograficzne, by pełniej poznać spotkanego na lekcjach bohatera. Lektura biografii skłania także do refleksji nad własnym losem i funkcją, jaką jednostka może pełnić w społeczeństwie.

Za cenną uznać należy również możliwość wprowadzania treści pomijanych przez *Podstawę programową*...: zjawiska wielokulturowości, zagadnień związanych z szacunkiem dla innych kultur i religii, innego światopoglądu. Omawiane publikacje pokazują świat w jego wielowymiarowości i różnorodności, ponad uproszczeniami i stereotypami, wolny od tendencji ksenofobicznych i nacjonalistycznych. Lektura wybranych tekstów ułatwia budzenie dumy z dokonań Polaków, uświadamia ich wkład w cywilizacyjne osiągnięcia ludzkości. Uczy również podziwu dla dorobku innych.

Bibliografia podmiotowa

- Alexandri F., *Nazywam się... William Szekspir*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2006.
Bargalló E., Monreal V., *Nazywam się... Pablo Picasso*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2007.
Cugota L., Roldán G., *Nazywam się... Albert Einstein*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2006.
Cugota L., Vera L., *Nazywam się... Maria Skłodowska-Curie*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2008.
Gil C., Gali M., *Nazywam się... Matka Teresa z Kalkuty*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2007.

---

³¹ K. Schmidt, *Jak wychodować wychuchola, czyli jak nauczyć twórczości?*, „Psychologia w Szkole” 2008, nr 2, s. 80.

- Góra J.W., Talejko-Kwiatkowska L., *Nazywam się... Faustyna Kowalska*, Poznań 2012.
- Góra J.W., Talejko-Kwiatkowska L., *Nazywam się... Jan Paweł II*, Poznań 2008.
- Kusztelski B., Orliński B., *Nazywam się... Mikołaj Kopernik*, Poznań 2010.
- Marti M., Gubianas V., *Nazywam się... Antoine de Saint-Exupéry*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2006.
- Marti M., Salomó X., *Nazywam się... Wolfgang Amadeusz Mozart*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2007.
- Martin C., Luciani R., *Nazywam się... Vincent van Gogh*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2007.
- Tello A., *Nazywam się... Leonardo da Vinci*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2006.
- Toro L., Cabassa M., *Nazywam się... Mahatma Gandhi*, przeł. A.M. Jęczmyk, Poznań 2008.
- Zgorzelska A., *Nazywam się... Fryderyk Chopin*, Poznań 2010.

Bibliografia przedmiotowa

- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, przeł. T. Kunz, Kraków 2006.
- Bliskie i dalekie cele edukacji UNESCO*, przeł. I. Wojnar, Warszawa 1987.
- Budrewicz Z., *Kulturowe dziedzictwo „małych ojczyzn”, „Polonistyka”* 1998, nr 5.
- Czermińska M., *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie*, Kraków 2000.
- Goćkowski J., *Autorytet*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, red. Z. Bokszański, A. Kojder, t. 1, Warszawa 1998.
- Harari Y. N., *21 lekcji na XXI wiek*, przeł. M. Romanek, Kraków 2018.
- Hasło: *Autorytet*, [w:] *Encyklopedia PWN*, strona internetowa: <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/autorytet.html>, [dostęp: 07.11.2018].
- Kořakowski L., Mentzel Z., *Czas ciekawy, czas niespokojny*, cz. II, Kraków 2008.
- Kruszyńska E., *Ludzie z pasją, współczesne biografie dla młodego odbiorcy*, [w:] *Stare i nowe w literaturze dla dzieci i młodzieży – biografie*, red. B. Olszewska, O. Pajączkowski, L. Urbańczyk, Opole 2015.
- Lejeune Ph., *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*, red. R. Lubas-Bartoszyńska, przeł. W. Grajewski, S. Jaworski, A. Labuda, R. Lubas-Bartoszyńska, Kraków 2007.
- Lévinas E., *Etyka i nieskończony*, przeł. B. Opolska-Kokoszka, Kraków 1994
- Lévinas E., *Trudna wolność*, przeł. A. Kuryś, Gdynia 1991.
- Łojek J., *Biografie pisarzy w nauczaniu literatury*, Warszawa 1985.
- Nalastkowski A., *Edukacja i twórczość – refleksja na przełomie wieków*, [w:] *Pedagogika w pokoju nauczycielskim*, red. K. Kruszewski, Warszawa 2000.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej*, zał. nr 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (Dz. U. 2017, poz. 356). „Polonistyka” 2018, nr 23.
- Schmidt K., *Jak wyhodować wychuchola, czyli jak nauczyć twórczości?*, „Psychologia w Szkole” 2008, nr 2.
- Trzebiński J., *Osobowościowe warunki twórczości*, [w:] *Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi*, red. J. Reykowski, Warszawa 1976.

- Waldenfels B., *Podstawowe motywy fenomenologii obcego*, przeł. J. Sidorek, Warszawa 2009.
- Waldenfels B., *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*, przeł. J. Sidorek, Warszawa 2002.
- Wądołny-Tatar K., *Chopina portret wielokrotny. Literacki wizerunek kompozytora w rocznicowych publikacjach dla dzieci*, [w:] *Chopin w polskiej szkole i kulturze*, red. Z. Budrewicz, M. Sienko, R. Ławrowska, Kraków 2013.
- Zabawa K., „Żywoty” artystów w książkach dla dzieci XXI wieku, [w:] *Stare i nowe w literaturze dla dzieci i młodzieży – biografie*, red. B. Olszewska, O. Pajęczkowski, L. Urbańczyk, Opole 2015.
- Zamojska E., *Inny jako Obcy. Imigranci w polskim dyskursie publicznym i edukacyjnym*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 28.

Meetings with authority in Polish language lessons in classes IV–VI. Reflections around the series ‘My name is...’

Abstract

In the article the author presents, on selected examples, the possibilities of implementing axiological education in the context of books from the mentioned biographical series. A linguistic conversation about characters significant for the development of human civilization, acting as an authority, approximated to the young reader by the authors of the series, may concern many issues, such as: role and significance of a family home for shaping a man, school life, the possibility of creative participation of the individual in the process of changing the world (displaying personality traits that help in achieving success). The Polish language teacher also has the opportunity to consider issues related to the concepts of Other-Stranger, upbringing for peace and the implementation of memorization practices on the times of World War II. He teaches the art of interpreting various texts and indicates the possibilities of intersemiotic practices.

Key words: authority – biography – multiculturalism – Other / Stranger – literature for children and adolescents

Małgorzata Gajak-Toczek – doktor habilitowany nauk humanistycznych, adiunkt w Zakładzie Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki. Jest zainteresowana literaturą współczesną, jej związkami z innymi sztukami oraz aplikacją różnorodnych założeń metodologicznych na grunt rzeczywistości szkolnej. Prowadzi badania nad szkolnymi formami oraz metodami kształceniem literacko-kulturowego w szkołach podstawowych i średnich. Własne zainteresowania naukowe koncentruje na tradycji dydaktyki polonistycznej w drugiej połowie XIX wieku oraz nad podręcznikiem jako narzędziem kształcenia (dobór lektur, sposoby ich strukturywania, mechanizmy tekstotwórcze lektur z antologii dla szkół powszechnych i gimnazjalnych). Nadto prowadzi badania nad kulturą współczesną w edukacji polonistycznej oraz obecnością pisarzy w dawnej i współczesnej edukacji humanistycznej. Autorka monografii: *Franciszek Próchnicki, dydaktyk – edytor – badacz literatury*, Łódź 2010 oraz *Tadeusz Czapczyński (1884–1958). Pedagog – literaturoznawca – literat*, Łódź 2017.